

Stanisław Litak, *Historia wychowania. Do Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, t. I, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, ss. 244

Wychowanie jest niezwykle złożonym i trudnym procesem umiejętnego wpływania na młodego człowieka i kształtowania go. Z jednej strony człowiek jako osoba jest niepowtarzalną jednostką, w której osobowość nie można ingerować bez naruszenia jej wolności, a z drugiej strony na człowieku należy odciskać znamię charakteru. Dzieje się to często przez ciągle powtarzanie, wymuszanie, aż do wyrobienia nawyku czy przyzwyczajenia, lecz może się też proces wychowawczy odbywać przez bardzo dyskretne sugestie i uwagi prowadzące do zrozumienia istoty odpowiedzialności. W różnych czasach

i środowiskach były różne koncepcje wychowawcze. Można bez wątpienia powiedzieć, że historia wychowania jest częścią historii kultury. Stąd bardzo interesujące wydaje się dogłębne prześledzenia dziejów myśli pedagogicznej, a także różnych form wychowania i kształcenia.

Prezentowane w książce ujęcie historii wychowania opiera się na wykładach, jakie Autor prowadził przez ponad dwadzieścia lat w Instytucie Historii i w Instytucie Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Już we wstępie Autor wyjaśnia, że edukację, czyli wychowanie i kształcenie, rozumieć należy jako zapoznavanie młodego pokolenia z wartościami i technikami charakterystycznymi dla danej cywilizacji i epoki. Panorama różnych ujęć wychowania ograniczona została zasadniczo do Europy, która stanowi wyodrębnioną całość cywilizacyjną, a ramy czasowe zamknięto klamrą starożytności i wielkiej rewolucji francuskiej.

Największy wpływ na całą kulturę europejską wywarła starożytna Grecja, stąd i kolebki problematyki pedagogicznej należy również tutaj szukać. Trudno jest mówić o jednym systemie wychowawczym w starożytnej Grecji, ale pewne cechy wspólne można odnaleźć. Wzorcami do naśladowania stali się bohaterowie *Iliady* i *Odysei* Homera. Tu znajdujemy wiedzę o wychowaniu arystokratyczno-rycerskim i wezwanie fundamentalne dla wychowania, że człowiek winien dążyć do doskonałości. Idealem jest człowiek wspaniale rozwinięty fizycznie, wysportowany, piękny, odważny i waleczny. Za pięknem ciała musi iść piękno ducha. Ze służbą bogom ma być związane wychowanie muzyczne, umiejętność gry na instrumencie, poezja, śpiew i taniec religijny, znajomość pisma, literatura, teatr i rezowanie w sprawach publicznych. Każdego człowieka powinno charakteryzować stałe dążenie do tego, co najlepsze. W Sparcie kładziona akcent na wychowanie wojskowe, a Ate-nach – na wychowanie obywatelskie, w okresie helleńskim miało być to wychowanie filozoficzno-literackie. Chronologicznie po Grecji przychodzi Rzym, gdzie w wychowaniu liczyła się przede wszystkim rodzina skupiona wokół ogniska domowego – stąd wychowanie rodzinne. Chrześcijaństwo wprowadziło do wychowania nowe wartości. Podstawą wychowania stała się Biblia. O ile cel wychowania pogańskiej starożytności był antropocentryczny, to chrześcijański – charakter teocentryczny. Wychowanie zaczęło polegać na prowadzeniu człowieka do Boga. Istotną rolę w wychowaniu odgrywa nauczyciel – mistrz. W IV w. pojawia się typ wychowania klasztornego, kładący nacisk na życie religijne, a nawet coś jeszcze więcej – na życie kontemplacyjne. W Średniowieczu położono nacisk na ascezę, zapomniano o uszlachetnianiu ciała, które ma być przedmiotem umartwienia i podporządkowane duchowi. Wbrew ogólnym opiniom należy podkreślić, że w średniowieczu nastąpił wielki i oryginalny rozwój szkolnictwa. Nauka i kultura najpierw miały charakter wybitnie elitarny, jednak z czasem ujawniało się coraz większe zapotrzebowanie na problematykę intelektualną. Pojawiła się warstwa społeczna zawodowych intelektualistów i ośrodek życia umysłowego powoli przenoślił się do Francji. Następuje rozwój szkół zakonnych, każdy klasztor stawał się ogniskiem kultury i oświaty. Również pojawiają się szkoły katedralne, kolegiackie i parafialne. Coraz większe zapotrzebowanie na naukę doprowadziło w końcu do wykształcenia się nowego typu szkoły – uniwersytetu. Obok wychowania szkolnego istniało równolegle wychowanie stanowe. Każdy stan miał własny system wartości będący podstawą odpowiedniego wychowania. Stąd można mówić o wychowaniu rycerskim, mieszczańskim i chłopskim. Wiek XV znamionuje odwrócenie od

średniowiecza i wielka ciekawość świata. Wynalezienie druku przez Jana Gutenberga, fascynacja kulturą antyczną i wielkie odkrycia geograficzne poszerzały horyzonty i możliwości intelektualne. Uniwersytety tracą powoli swe znaczenie na rzecz różnego rodzaju klubów działających na dworach możnych. Wraz z tym pojawia się mecenat, nowa pedagogika i typ szkoły humanistycznej. Idealem stawał się chrześcijanin wykształcony, ale nie pobożny. Edukacja ma być prowadzona w duchu tolerancji i dobrych obyczajów. Inaczej myśl pedagogiczna jest wprowadzana w Italii, inaczej w Niderlandach, odmiennie w Anglii czy Francji. Wraz z nowym ruchem religijnym – reformacją, pojawia się reforma szkolnictwa. W okresie Reformacji i reform kościelnych położono akcent na teologię kontrowersyjną, czyli polemiczną, pojawia się problem, szuka się odparcia zarzutów i uzasadnia prawdziwość własnych tez. Powstają nowe szkoły katolickie prowadzone przez jezuitów, oratorianów i pijarów. Szkoły nowoczesne, obszerne, widne i wygodne, zaopatrzone w boiska szkolne. Wprowadzano gimnastykę, jazdę konną, szermierkę i tańce. Nauczyciele czuwają nad zachowaniem uczniów, nie dopuszczają do przemęczenia nauką, ale też nie pozwalają się nudzić, dyscyplinę utrzymuje się poprzez wpływanie na ambicje uczniów. Kolejny okres – oświecenie – dąży do upowszechnienia wiedzy, do oświecenia szerokich rzesz. Wiedza ma być prezentowana w sposób zrozumiały, spopularyzowany i mniej ścisły. Odwrócono się od uniwersytetów pogrążonych w scholastyce, a zwrócono do akademii i towarzystw naukowych, wiedzę zaczęto uprawiać w salonach i klubach.

Przy omawianiu każdego okresu Autor podaje wiele faktów, wymienia wiele nazwisk tych, którzy mieli największy wpływ na kształt problematyki wychowawczej, omawia wiele zagadnień w nawiązaniu do specyfiki poszczególnych krajów, inaczej bowiem proces wychowawczy toczy się i ma inną specyfikę w krajach Europy Zachodniej, inaczej na Wschodzie. Dużo uwagi poświęca szkolnictwu w Rzeczypospolitej, które wnosi ogromny wkład w szkolnictwo europejskie. Niemal na każdej stronie znajdujemy ciekawe fotografie i ilustracje dla lepszego zobrazowania tekstu, również duży margines z hasłami kluczowymi tam wypisanym znacznie pomaga w lekturze i studiach nad historią wychowania.

ks. Andrzej Małachowski